

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК «ОЛЕШКІВСЬКІ ПІСКИ»

В. І. ГЕТЬМАН, кандидат географічних наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
E-mail: wi.getman@gmail.com

Анотація. Територію НПП «Олешківські піски» називають «Олешківською пустелею», «найбільшою пустелею в центральній Європі». Надзвичайно цікава історія природно-геологічного розвитку масиву Олешківських (Нижньодніпровських) пісків.

Національний природний парк «Олешківські піски» – важливий осередок природного різноманіття України. Біотичну своєрідність його території значною мірою визначено місцевим ландшафтним різноманіттям.

У статті аналізуються особливості геолого-геоморфологічної будови, флори і фауни національного парку, коротко описано маршрути екологічних стежок природно-заповідними територіями.

Ключові слова: національний природний парк, ландшафтне різноманіття, флора, фауна.

Актуальність. Відповідно до Указу Президента України від 23 лютого 2010 р. у межах території Голопристанського, Олешківського (Цюрупинського) районів та Новокаховської міської ради Херсонської області створено національний природний парк «Олешківські піски». Загальна площа парку становить 8020,36га.

Національний природний парк (НПП) «Олешківські піски» розміщений на двох нижньодніпровських аренах (піщаних рівнинах) лівобережжя Дніпра – Козачелазерській і Чалбаській – та прилеглих до них територіях. Його територію складають просторово розірвані ділянки, зокрема Раденська на Козачелазерській та Буркутська на Чалбаській аренах. У структурі парку виділено два природоохоронних науково-дослідних відділення (ПНДВ): «Раденське» та «Буркути».

Територію НПП «Олешківські піски» називають «Олешківською пустелею», «найбільшою пустелею в центральній Європі». Того, хто вперше побачить цю землю, охоплює якесь дивне і навіть містичне почуття перебування в дикому краю. І це відповідає дійсності.

Результати дослідження та їх обговорення. Історико-географічне вивчення території (окремі знахідки стоянок давніх людей) свідчать про перебування тут людини в доісторичні часи. Водночас наявність на території Олешківських пісків предметів матеріальної культури різних епох – від палеоліту до середньовіччя – означає, що територія була більше заселена людиною в минулому, ніж сьогодні. Також найбільша кількість стоянок на окраїнах дає підстави вважати, що периферія мала більшу густоту заселення, ніж внутрішні масиви арен.

Перша згадка про Олешки як місто у складі Київської Русі належить до 1084 р. Тут, на місці міста, в 1711-1728рр. було розташовано запорозьку Олешківську Січ, яка виникла на землях тодішнього Кримського ханства після зруйнування у 1709р. Чортомлицької (Старої) Січі.

З природничого погляду Нижньодніпровські (Олешківські) піски утворилися завдяки переміщенню річища Дніпра на захід під впливом відхиляючої сили обертання Землі (коріолісового прискорення) та відкладанню піщаних алювіальних наносів. В античні часи р. Дніпро (тоді – Борисфен) виходив до Чорного моря (тоді – Евксінського Понта) в районі сучасної Каркінітської затоки. За минулий час (понад 2,5 тис. років) Дніпро, підмиваючи правий берег, перемістився до сучасного русла, залишивши по собі величезні піщані арени.

Тоді на місці нинішніх Олешківських пісків були родючі піщані ґрунти (родючі мулові наноси ріки) з високими травами і густими лісами. Славнозвісний давньогрецький історик Геродот називав ці місця Гілеєю (гр. «Полісся») – Країною лісів [2].

«Батько історії» пише: «Якщо перейти Борисфен (який був на той час, за його словами, найбільш повноводною річкою після Нілу, з заходу – *Авт.*), перша від моря країна – Гілея». Це були простори незайнятих людиною, багатих звіриною і птаством, пишних рослинністю (майже «тропічних») лісів. Принаймні в античні часи на місці сучасних пісків шуміли могутні зелені діброви! Це були густі заплавні ліси у Пониззі Дніпра (дельті).

За свідченнями очевидців ще у XVIII ст. тут були густі ліси з дуба, берези, вільхи, осики, в яких водилися дикі кабани, козулі і навіть олені [1]. Проте ліси Гілеї з давніх пір нещадно знищувалися для потреб людини. Величезної шкоди завдавало Олешшю інтенсивне випасання овець. Оголені піски видувалися вітрами та почали наступати на прилеглі степи, перетворюючи їх на безплідні землі.

Уже в середині XIX ст. виникла необхідність заліснення пісків, але реалізувати ці наміри вдалося тільки у XX ст. починаючи з 50-х років, коли було розроблено та використано технології висаджування сосни в піщані ґрунти Олешшя. Тільки Козачелазерська арена Нижньодніпровських пісків залишилась єдиною майже незалісеною [4].

Однак територія НПП «Олешківські піски» на сьогодні являє собою унікальний для Європи ландшафт псамофітних різнотравно-дернинно-злакових степів, піщаних дюн (кучугур) і листяних гайків у міжкучугурних зниженнях, у межах якого зосереджено близько 500 видів судинних рослин (30 з яких занесено до різних природоохоронних списків), а фауна лише безхребетних нараховує близько 3000 видів [3].

У геоморфологічному аспекті територія розміщується на Нижньодніпровській терасово-дельтовій рівнині, яка за особливостями рельєфоутворення та природними умовами найбільш різко виділяється серед степової зони України.

Специфіка її рельєфу полягає у наявності значних піщаних масивів алювіального походження, які розглядаються геоморфологами як перша надзаплавна (борова) тераса р. Дніпра. Ці сім великих піщаних масивів-арен простягаються на 150км уздовж заплави Дніпра і Дніпровського лиману від Нової Каховки до Кінбурнської коси.

Флора НПП «Олешківські піски» є досить репрезентативною до Нижньодніпровського піщаного масиву. До різних природоохоронних списків внесено 21 вид рослин, що становить близько 5% від загальної кількості видів.

На території національного парку нараховано до 400-500 видів судинних рослин. Важливою особливістю флори парку є значний відсоток ендемічних видів, зокрема волошка короткоголова (*Centaurea breviceps* Iljin), юринія пухка (*Jurinea laxa* (Fisch.) Korsh. ex Iljin), чебрець дніпровський (*Thymus borysthenticus* Klokov et Shost.) тощо.

Ендемічний вид Нижнього Придніпров'я береза дніпровська (*Betula borysthentica* Klokov) утворює березові гайки (колки), які зростають в улоговинах серед піщаних кучугур або в зниженнях (подах) серед псамофітних степів. То рідше, то густіше вони поширені по всій території пісків [5].

Цікавою і багатого є фауна НПП «Олешківські піски». Так, на території парку зареєстровано 28 видів комах, які внесено в різні природоохоронні списки: до Міжнародної Червоної книги (IUSN) – 2, Європейського червоного списку – 5, до Червоної книги України – 27 видів. До таких видів належать: емпуза піщана (*Empusa pennicornis* (Pallas, 1773), скарабей священний (*Scarabaeus sacer* (Linnaeus, 1758), вусач земляний – хрестоносець (*Dorcadion equestre* (Laxmann, 1770) та ін.

Серед птахів налічується 93 види, які мають різний природоохоронний статус. Із них 14 видів внесено до Червоної книги України, а 8 – до Європейського червоного списку. Наприклад, із занесених до Червоної книги України на водоймах Козачелагерської та Буркутської ділянок національного парку зрідка може траплятися пелікан рожевий (*Pelecanus onocrotalus* (Linnaeus, 1758). [4].

Для глибшого ознайомлення з національним парком можна скористатися його туристичним маршрутом «Піщані дюни». Початок – у Новій Каховці або Херсоні (з відвіданням музеїв). Від м. Нової Каховки маршрут проходить через с. Кринки – с. Саги – с. Костогризове – с. Буркути, від м. Херсона – через с. Саги – с. Пролетарка – с. Раденськ – с. Костогризове – с. Буркути [5].

У селах Пролетарці та Раденську передбачено екскурсію територією колишнього полігону Міноборони України, відвідання реліктових дібров берези дніпровської, знайомство з унікальним ландшафтом дюнних пісків, ночівля, переїзд на приміському поїзді від станції «Раденськ» до станції «Костогризове». У Сагах – відвідання ландшафтного заказника «Саги», екскурсія у вільхові замкнуті саги-западини, переїзд на приміському поїзді від станції «Цюрупинськ» до станції «Костогризове». У с. Костогризове на екотуристів чекає етнографічна екскурсія в садибу гончара, знайомство з традиційним гончарним промислом; перехід до с. Буркути. У Буркутах – відвідання реліктових дубових лісів, урочища Буркути, лук, солончаків і унікальних верхових боліт на пісках; повернення по залізниці у м. Херсоні.

Висновки і перспективи. Територія НПП «Олешківські піски» являє собою унікальний полігон для геоморфологічних, геоботанічних, ландшафтних та інших наукових досліджень, зокрема демураційних (вторинних) сукцесій. Тут можна відшукати і скласти цілу мозаїку серійних рядів ландшафтних фацій, на основі яких будуються динамічні моделі епіфації (за В. Сочавою, 1978).

Також перспективними дослідженнями в парку є спостереження за динамікою піщаних утворень та їхніми змінами у просторі і часі, тобто дослідження динаміки мікрорельєфу. Важливим напрямом геоморфологічних досліджень є спостереження за швидкістю вітрової ерозії в різних типах геореалів (за В. Пащенко. 1993). Для цього треба закласти на території НПП «Олешківські піски» (заповідна зона) сітку відповідно обладнаних геоморфологічних майданчиків і полігонів-трансектів.

Одним з основних завдань діяльності НПП «Олешківські піски» є організація та здійснення науково-дослідних робіт з вивчення природних комплексів та їхніх змін (зокрема, в умовах рекреаційного використання), розроблення та впровадження наукових рекомендацій з питань охорони навколишнього природного середовища, відновлення порушених екосистем, управління та ефективного використання природних ресурсів, організації та проведення моніторингу природного (ландшафтного) різноманіття.

Список використаних джерел

1. Агбунов М.В. Путешествие в загадочную Скифию / М.В. Агбунов. – М.: Наука, 1989. – 191 с. 31 ил. – (Серия «Страницы истории нашей Родины»).
2. Геродот. История в девяти книгах. – Л.: Наука, 1972. – 600 с.
3. Наукове обґрунтування національного природного парку «Олешківські піски» / Звіт з науково-дослідної роботи. – Херсон: Херсонський державний університет, 2008. – 171 с.
4. Природа Херсонської області. Фізико-географічний нарис / Відп. ред. М.Ф. Бойко. – К.: Фітосоціоцентр, 1998. – 120 с.
5. Проект організації території національного природного парку «Олешківські піски», охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів, затверджений наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 29 вересня 2014 р. №295.

References

1. Ahbunov M.V. Travel to the mysterious Scythia / M.V. Ahbunov – M.: Nauka, 1989. – 191 p. 31 – (A series of «Pages of history of our Motherland»).
2. Herodot. History in nine books. – L.: Nauka, 1972. – 600 p.
3. Scientific substantiation of National Park «Oleshky Sands» / report of research. – Kherson: Kherson state university, 2008. – 171 p.
4. Nature of Kherson region. Physiogeographic outline / Resp. red. M.F. Boyko. – K.: Fitosociocentr, 1998. – 120 p.
5. Project of the organization of the National Park «Oleshky Sands», protection, restoration and recreational use of its natural complexes and facilities, approved by the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine from 29 September 2014. №295.

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПРИРОДНЫЙ ПАРК «ОЛЕШКОВСКИЕ ПЕСКИ»

В. И. Гетьман

Аннотация. Территорию НПП «Олешковские пески» называют «Олешковской пустыней», «самой большой пустыней в центральной Европе». Необыкновенно интересна история природно-геологического развития массива Олешковских (Нижнеднепровских) песков.

Национальный природный парк «Олешковские пески» – важный центр природного разнообразия Украины. Биотическое своеобразие его территории в значительной мере определено местным ландшафтным разнообразием.

В статье анализируются особенности геолого-геоморфологического строения, флоры и фауны национального парка, кратко описаны маршруты экологических троп природно-заповедными территориями.

Ключевые слова: *национальный природный парк, ландшафтное разнообразие, флора, фауна.*

NATIONAL PARK «OLESHKY SANDS»

V. Getman

Abstract. *The territory of SPE "Oleshky Sands" is called "Oleshkovskaya desert", "the largest desert in central Europe". Extremely interesting is the history of the natural-geological development of the massif of the Oleshkovsky (Lower Dnieper) sands.*

The national nature park "Oleshky Sands" is an important center of Ukraine's natural diversity. The biotic originality of its territory is largely determined by local landscape diversity.

The article analyzes the features of the geological-geomorphological structure, flora and fauna of the national park, briefly describes the routes of ecological trails with nature-protected territories.

Keywords: *national park, landscape diversity, flora, fauna.*